

อธิบทยพระนามพระเจ้าแผ่นดิน
ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ
ทรงพระนิพนธ์

—
มหาอำมาตย์ตรี พระยาภรตราชา
พิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพ
คุณหญิงทองย้อย เสนีณรงค์ฤทธิ์ จ.จ.

๕ ๗
เมือขลุ พ.ศ. ๒๔๖๗

L.ovo

อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน
ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระตำรงราชานุภาพ
ทรงพระนิพนธ์

มหาอำมาตย์ตรี พระยาภรตราชา
พิมพ์ช่วยในการพระราชทานเพลิงศพ ✓
คุณหญิงทองย้อย เสนีณรงค์ฤทธิ์ จ.จ.
เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๘

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

ในการศกฺพคณหญิงทองย้อย เส้นธรวงศ์ฤทธิ จ.จ.
มหาอำมาตย์ตรี พระยาภรตราชา ผู้เป็นมิตรสหายใน
ตระกูล มีความประสงค์จะพิมพ์หนังสือแจกช่วยเจ้าภาพ
สักเรื่องหนึ่ง มอขฉันทะให้นายพันเอก พระยาเส้น
ธรวงศ์ฤทธิ มาขอเรื่องหนังสือในหอพระสมุดวชิรญาณ
สำหรับพระนคร ข้าพเจ้าเห็นว่า เจ้าภาพจะพิมพ์หนังสือ
เรื่องคำให้การชาวกรุงเก่า หนังสือที่พระยาภรตราชา
จะพิมพ์ช่วยสำหรับแจกในการศกฺพเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่อง
เนื่องด้วยกรุงศรีอยุธยา ให้เข้าสู่คณก็เห็นจะดี นึกได้
ถึงอธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ครึ่งกรุงศรีอยุธยา
เป็นราชธานี ซึ่งข้าพเจ้าได้แต่งและพิมพ์ไว้ในคำอธิบาย
หนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา อัน
เป็นหนังสือเรื่องใหญ่ เห็นจะยังไม่ทราบกันแพร่หลาย
ควรจะคัดเอาอะเพาะอธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดินครึ่ง
กรุงศรีอยุธยา มาพิมพ์ออกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากได้

๒

จึงได้คิดมาพิมพ์ไว้ในสมุดเล่มนี้ แต่ความที่กล่าว ๆ
ตามอัตโนมัตต์ของข้าพเจ้าโดยมาก อาจจะมีผิดพลาด
พลั้งได้บ้าง ขอให้ท่านทั้งหลายอ่านโดยวิจารณ์ปัญญา
ด้วยเทอญ ฯ

กรรมการหอพระสมุดฯ ขออนุโมทนากุศลบุญราศี
มีตรธรรมสมาทาน ของพระยาภรรตราชาในวาระนี้ด้วย.

ศก ๑๖ พฤษภาคม สภานายก

หอพระสมุดวชิรญาณ

วันที่ ๔ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๘

อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดิน
กรุงศรีอยุธยา

ในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
ว่า พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยาแล้ว (เมื่อทำ
พระราชพิธีราชาภิเษก) ซึ่งพ่อพรหมณ์ถวายพระนามว่า
สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสุนทรบรมพิตร เหมือนด้วย
นามสมเด็จพระนารายณ์อวตาร อันผ่านกรุงศรีอยุธยา
แต่ก่อนนั้น หนังสือเก่าทุก ๆ เรื่องบรรดาที่ได้พบ ทั้งที่
แต่งในภาษาไทยและภาษามคธ ใช้พระนามรามาริบดี
เป็นพระนามของพระเจ้าอู่ทองที่สร้างกรุงศรีอยุธยาทุก
เรื่อง แต่สร้อยพระนามเขียนแปลก ๆ กันยาวบ้างสั้นบ้าง
ข้าพเจ้าคัดตามที่ได้พบในที่ต่าง ๆ มาลงไว้กะไว้

๑ ในกฎหมายลักษณะอาญาหลวง สมเด็จพระ
 รามาธิบดีบดินทร ศรีสุนทรบรมมหาจักรพรรดิศรี
 ธรรมิกมหาราชาธิบดีชาติหรืออินทระโสไชย
 มไหศุริยสวรรยา เทพาคีเทพศรีภูวนาล บรมบาทพิตร

๒ ในกฎหมายลักษณะโจร สมเด็จพระรามาธิบดี
 ศรีสุฤษฏีรักษ์ จักรพรรดิราชาธิบดี ศรีภูวนาลิเบศร์
 บรมบพิตร

๓ ในกฎหมายลักษณะรับฟ้อง สมเด็จพระรามาธิบดี
 ศรีสุนทร จักรพรรดิราชาธิบดี ราเมศวรธรรมิกราช
 เทโสไชย เทพศรีภูวนาลิเบศร์ บรมบพิตร

๔ ในกฎหมายลักษณะฉ้อโกง สมเด็จพระรามา
 ธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาธิบดี บรมบพิตร

๕ ในกฎหมายลักษณะอาญาราชฎี สมเด็จพระ
 รามาธิบดี ศรีสุนทรบรมจักรพัตราธิบดี

๖ ในโครงการแข่งขันน้ำที่พราหมณ์อ่านในพระราชพิธี
ศรีสัจปานการ สมเด็จพระนามาธิปไตยศรีสินทรบรมมหา
จักรพรรดิศรีราชาธิราช

พระนามามาธิปไตยนี้ ไม่ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดิน
พระองค์ใด ในประเทศทางนี้ได้ใช้เป็นพระนามก่อน
พระเจ้าอู่ทอง แต่ต่อมาภายหลังปรากฏในศิลาจารึก
กัลยาณิวัฒนาเมืองหงสาวดี ว่าพระเจ้าหงสาวดีพระองค์
ที่เรียกพระนามในหนังสือราชาธิราช ว่าพระเจ้าศรี
สาภยวงศธรรมเจดีย์ คือพระมหาชัยภูกษรนั้น ได้ใช้
นามามาธิปไตยเป็นพระนามในจารึกพระองค์ ๓ พระเจ้า
กรุงกัมพูชาที่ใช้นามามาธิปไตยนี้ ก็มีแต่ในสมัยภายหลัง
มาเท่านั้น

เรื่องพระนามพระเจ้าแผ่นดิน ทั้งไทยทั้งพม่ารามัญ
ตามที่เราเรียกกันแต่ก่อนมา ลัทธิของชาวประเทศทางนี้
มีวิธีเรียกพระนามพระเจ้าแผ่นดินถึง ๕ อย่างต่างกัน คือ

- ๑ พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ
- ๒ พระนามพิเศษถวายเพิ่มพระเกียรติยศ
- ๓ พระนามที่เรียกกันในเวลาเมื่อเสด็จดำรงพระชนมชีพ
- ๔ พระนามตามที่ปากตลาดเรียกกันเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๕ พระนามที่เรียกในราชการในเวลาเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว

๑ พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏนั้น ตามราชประเพณีอันมีมาแต่โบราณ เมื่อจะทำการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใหม่ขึ้นผ่านพิภพ สมณพราหมณาจารย์และเสนาพฤคมาตย์ที่เป็นผู้ใหญ่ในบ้านเมือง ประชุมปรึกษากันถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น จารึกลงในแผ่นทองถวายเมื่อทำพิธีราชาภิเษก มักเป็นพระนามมีสระอภัยท้ายยาวมาก

๒ พระนามพิเศษ ที่ถวายเพิ่มพระเกียรติยศนั้น คือ ถ้าในแผ่นดินของพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด มีเหตุการณ์เกิดขึ้นอันเป็นพระเกียรติยศพิเศษ จึงถวายพระนามพิเศษเฉลิมพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น เช่นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใดที่ช้างเผือกมาสู่พระบารมี จึงถวายพระนามพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นว่า “พระเจ้าช้างเผือก” นี้เป็นต้น ประเพณีถวายพระนามพิเศษที่วันเห็นจะมีมาเก่าแก่มาก พระเจ้าอโศกในมคธราชรัฐที่เรียกพระนามในหนังสือว่า พระเจ้าศรีธรรมมาโคกกัถิ ที่จารึกพระนามไว้ว่าพระเจ้าชัยทิสสิ กัถิ พระเจ้ากัถิเป็นพุทธศาสนูปถัมภกพระองค์แรกในลังกาทวีป ที่ใช้พระนามในหนังสือว่า พระเจ้าเทวานัมปิยทิสกัถิ เหล่านี้น่าจะเป็นพระนามที่ถวายพิเศษพระนามถวายพิเศษแรกปรากฏในสยามประเทศนี้ มีเมื่อพระมหากษัตริย์ไทย พระเจ้ากรุงสุโขทัยทรง

พระราชศรีทาสละราชสมบัติออกทรงผนวชควาว ๑ เมื่อ
 ลาผนวชแล้ว พระมหาสวามีสังฆราชซึ่งมาแต่ลังกา
 ถวายพระนามว่า พระเจ้าศรีศรีภพธรณชิตสุวิไชยติมหา
 ธรรมิกราชาธิราช ดังนี้ มาในชั้นกรุงศรีอยุธยาข้าพเจ้า
 เห็นว่าพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกในหนังสือพระราช
 พงศาวดารว่าสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถก็คื สมเด็จพระ
 พระมหาจักรพรรดิก็คื พระเจ้าทรงธรรมก็คื พระเจ้า
 ยวสาททองก็คื พระนารายณ์ก็คื เหล่านี้ น่าจะเป็น
 พระนามถวายพิเศษ ด้วยเหตุดังกล่าวต่อไปนี้ คือ

พระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เห็นจะมาแต่
 ศรีศรีภพธรณชิตที่พระมหาสวามีสังฆราชถวายแก่พระ
 เจ้าลิไทยกรุงสุโขทัย จะถวายพระนามนี้แก่สมเด็จพระ
 พระบรมไตรโลกนาถเมื่อใด ทราบไม่ได้ เห็นในยาน
 แพนกกฎหมายทั้งครั้งแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลก
 นาถใช้พระนามนี้แล้วว่าสมเด็จพระรามธิบดีศรีบรมไตร

โลกนาถ ยังมีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่นที่ใช้พระนามนี้
คือมหाराชท์ชาวโลกที่ครองราชสมบัติเมืองเซียงใหม่ใน
ควาวเคียวกัน และเป็นคู่รบกับสมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถ หนังสือข้างฝ่ายเหนือเรียกว่าติโลกราช ที่
เป็นพุทธศาสนูปถัมภกเมื่อทำสังคายนาซึ่งนับในตำนาน
ของเราว่าเป็นครั้งที่ ๗ นั้น ต่อมาพระเจ้าทรงธรรมได้
ใช้พระนามปรากฏในที่บางแห่งว่า สมเด็จพระบรมไตร
โลกนาถทรงธรรมดังนี้ จึงเห็นว่าพระนามพระบรมไตร
โลกนาถนั้นเป็นพระนามพิเศษพระนาม ๓

พระนามที่เรียกว่าพระมหาจักรพรรดินั้น รู้ได้แน่นอนว่า
เป็นพระนามพิเศษ แม้แต่ตำราพราหมณ์หรือตำราที่
มาในพระพุทธศาสนาก็ปรากฏว่าพระเจ้าแผ่นดินต่อบาง
พระองค์จึงจะเป็นจักรพัทธราชา พระนามชั้นนี้ทรงเก่า
เห็นจะถวายเป็นชื่อข้างเผือกถึง ๗ ช้าง วิเศษกว่าที่จะ
เรียกเพียงพระเจ้าข้างเผือก

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าทรงธรรมนั้น มาแต่คำว่า
 ธรรมราชาเน้ พระนามที่เรียกว่า ธรรมราชา มูลเหตุ
 เดิมน่าจะเกิดขึ้นแต่ครั้งพระเจ้าอโศก ด้วยเหตุแสดง
 พระองค์เป็นธรรมราชา พระนามนี้พระเจ้าแผ่นดินใน
 ลังกาทวีปคงจะเอามาใช้ และพวกลังกาพาเข้ามาใน
 ประเทศนี้ ยกย่องว่าคู่กับจักรพรรดิราชา บรอกฏ
 ว่าได้ถวายพระนามนี้แก่พระเจ้าลิไทยกรุงสุโขทัยเป็น
 ครั้งแรก เห็นจะถวายพระนามนี้แก่พระเจ้าทรงธรรม
 กรุงศรีอยุธยา เนื่องในเหตุที่พวกรอยพระพุทธรูป ได้
 พบในหนังสือจดหมายเหตุของวันวลิตวิลันตาคว่าเรียกกัน
 มาแต่ยังเสด็จดำรงพระชนม์อยู่

พระนามที่เรียกว่าพระเจ้าปราสาททองนั้น ที่จริง
 พม่าเขาใช้ก่อน ถึงจะแลเห็นได้ในหนังสือราชาริราช
 ที่เขาเรียกพระเจ้าฝรั่งมังฆ้องว่า พระเจ้ามนเทียรทอง

พระนามนี้เห็นจะเอาอย่างพม่ามาถวาย เมื่อสร้าง
 พระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชที่กรุงเทพฯ มี
 ปราบกฏในจดหมายเหตุของวิลันดาว่าใช้แต่ยั้งเสด็จทำทรง
 พระชนม์อยู่เหมือนกัน ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าพระนามนี้เกิด
 ขึ้นเพราะชกปราสาททองใต้ในจอมปลวก ทั้งกล่าวใน
 หนังสือเรื่องคำให้การของชาวกรุงเก่า

พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้น ข้าพเจ้าเข้าใจ
 ว่าเป็นพระนามพิเศษ ทั่วไปในหนังสือพระราช
 พงศาวดารฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นฉบับหลวงครั้ง
 แผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เรียกพระนาม
 สมเด็จพระนเรศวร ว่า “สมเด็จพระนารายณ์เป็นเจ้า”
 ทุกแห่ง และพบหนังสือตำนานแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา
 แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกศอีกเรื่อง ๑ ที่เมืองนคร
 ศรีธรรมราชเรียกพระนามสมเด็จพระนเรศวรว่า สมเด็จพระ
 นารายณ์เมืองหาง” หมายความว่าสมเด็จพระนารายณ์

พระองค์ที่สวรรคตที่เมืองหาง ทรงสอนทำให้เข้าใจว่าเวลาเมื่อแต่ง จะมีพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า พระนารายณ์กว่าพระองค์เดียว (คือมีพระนารายณ์ลพบุรีชนอกองค์ ๑) จึงเรียกพระนารายณ์เดิมว่าพระนารายณ์เมืองหาง ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวมานี้จึงเข้าใจว่า พระนามที่เรียกว่าพระนารายณ์นั้น เป็นพระนามพิเศษ ครั้งหลังที่ถวายพระนามพิเศษอย่างอธิบายมานี้ คงยังจำกันได้โดยมาก คือที่ได้ถวายพระนาม “บิรมหาราชวิราช” แต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อพระองค์ได้เสด็จทำทรงสิริราชสมบัติขึ้นนานยิ่งกว่าพระเจ้าแผ่นดินพระองค์อื่น ๆ ในสยามประเทศ ครั้งทำพระราชพิธีสมโภชฉัตรที่เมืองเชียงใหม่ พ.ศ. ๒๔๕๓ เพราะพระองค์เป็นที่รักของประชาชนทั่วไป พระนามนี้จารึกอยู่ฐานพระบรมรูปทรงม้า ซึ่งประชาชนชาวสยามพร้อมกันทำ

ถวายสนองพระเดชพระคุณ ยังอยู่ที่หน้าพระลาน
 สอนศิษย์ทุกวัน

๓ พระนามพระเจ้าแผ่นดิน ที่เรียกในเวลาเสด็จ
 ดำรงพระชนม์อยู่นั้น มักเรียกเหมือนกันทุกพระองค์
 คือ ผู้ที่เป็นข้าขอบขัณฑสีมา ก็เรียกพระเจ้าแผ่นดิน
 ของตนว่า ขุนหลวง หรือพระเป็นเจ้า หรืออย่างเรา
 เรียกว่าพระเจ้าอยู่หัว มีใต้ออกพระนามเฉพาะพระองค์
 ถ้าชาวเมืองอื่นเรียกก็มักจะเรียกตามนามเมืองที่พระเจ้า
 แผ่นดินนั้น ๆ ครอง ดังเช่นเรียกว่าพระเจ้าอยู่ของ
 พระเจ้ากรุงศรีอยุธยา พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าอังวะ
 เป็นต้น บางทีก็เรียกตามพระนามเดิมของพระเจ้า
 แผ่นดินนั้น ๆ เช่นเรียกว่า พระร่วง พระยาอู่ พระเจ้า
 มังลออง ดังนั้น พระนามที่เรียกตามนามเมืองหรือตาม
 พระนามเดิมอย่างนี้ ล้วนเป็นคำของพวกเมืองอื่นเรียก

๔ พระนามที่ปากตลาดเรียกเมื่อเวลาล่วงรัชกาล
 แล้วนั้น ดังเช่นเรียกว่า ขุนหลวงเพทราชา ขุนหลวง
 เสือ ขุนหลวงท้ายสระ ขุนหลวงทรงปลา เป็นต้นจน
 ตลอดขุนหลวงบรมโกษฐ์ ขุนหลวงหาวัดและพระที่นั่ง
 สุริยามรินทร์ เกิดแต่ไม่รู้ว่พระนามพระเจ้าแผ่นดิน
 พระองค์นั้น ๆ ที่ล่วงรัชกาลแล้ว พระองค์ใดเรียก
 พระนามในราชการว่าอย่างไร ราษฎรก็เรียกเอาตาม
 ที่ลำเนียงกำหนดกัน ดังเช่นว่า ขุนหลวงเพทราชา
 ก็เพราะได้เป็นที่พระเพทราชาอยู่เมื่อก่อนได้ราชสมบัติ
 เรียกว่าขุนหลวงเสือ ก็เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์
 นั้นร้ายกาจ เรียกว่าขุนหลวงท้ายสระก็เพราะเสด็จอยู่
 พระที่นั่งข้างท้ายสระ เรียกว่าขุนหลวงทรงปลา ก็
 เพราะพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้นชอบทรงตกปลา พระ
 นามที่เรียกว่าขุนหลวงบรมโกษฐ์นั้น เป็นพระนามที่
 มักเรียกพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ที่พึ่งสวรรคตล่วงไปแล้ว
 ทุกพระองค์ อย่างเราเรียกกันว่าในพระโกษฐ์นั่นเอง

สมเด็จพระเจ้าบรมโกษ (สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์)
หลังในกรุงศรีอยุธยาที่ใต้ทรงพระโกษ (คนคงเรียก
กันว่าพระเจ้าอยู่หัวในพระบรมโกษ หรือในพระโกษ
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้ว ส่วนขุนหลวงหาวัดนั้น
พระนามเดิมเรียกในราชการว่า เจ้าฟ้าอุทุมพร ได้เป็น
กรมขุนพรพินิต เมื่อเสวยราชย์อยู่ในราชสมบัติไม่ช้า
ก็ละราชสมบัติออกทรงผนวช คนทั้งหลายจึงเรียกว่า
ขุนหลวงหาวัด หมายความว่าพระเจ้าแผ่นดินที่อยู่วัด
มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ส่วนพระเจ้าสุริยามรินทร์นั้น
ครั้งกรุงเก่าคงเรียกกันเพียงว่า ขุนหลวงหรือพระเจ้า
อยู่หัว เพราะเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่เสวยราชย์พระองค์
หลังที่สุด มาเรียกพระนามองค์นี้แต่ครั้งกรุงธนบุรี
เรียกว่าขุนหลวงพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เพราะเสด็จอยู่ที่
พระที่นั่งนั้น ครั้นถึงพระเจ้ากรุงธนบุรีเองต่อมาจึง
เรียกกันว่า ขุนหลวงตาก ด้วยเหตุได้เป็นผู้ว่าราชการ

เมืองตากครั้งกรุงศรีอยุธยา ประเพณีเรียกพระนาม
 พระเจ้าแผ่นดินตามปากตลาดดังนี้ มีตลอดจนเมือง
 พม่ารามัญ พระเจ้าหงสาวดีไชยสิงห์ ซึ่งเป็นราชโอรส
 รัชราชสมัยกับต่อพระเจ้าบุเรงนอง พม่าเรียกภายหลังว่า
 “พระเจ้าชเลยตองอู” เพราะที่สุคเมืองนั้นสมเด็จพระ
 นเรศวรถูกเอาไปกักไว้ที่เมืองตองอูจนทิวังคต แลพระ
 เจ้าแผ่นดินพม่าพระองค์ ๑ ในราชวงศ์อลองพญา
 พม่าเรียกว่า พาคย์ตอ แปลว่าพระเจ้าอ่าว ดังนั้นก็มี
 & พระนามที่เรียกในราชการเมื่อล่วงรัชกาลไปแล้ว
 เกิดแต่ความจำเป็นที่จะต้องเรียกพระเจ้าแผ่นดินรัชกาล
 ก่อนๆ ให้ปรากฏพระนามผิดกัน เพราะพระนามตาม
 พระสุพรรณบัฏมักจะมีเหมือนกันโดยมาก จึงต้องสมมติ
 พระนามขึ้นสำหรับเรียกเฉพาะพระองค์ เรื่องนี้มีควม
 ลำบากเป็นอันทาทรณ์ แม้ในครั้งกรุงรัตนโกสินทร์
 นี้เองคือเมื่อรัชกาลที่ ๒ เรียกรัชกาลที่ ๑ ว่าแผ่นดิน

สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ก็เป็นอนัตตสังขเวียบร้อยมา
 ตลอดรัชกาลที่ ๒ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ มีรัชกาลที่ล่วง
 แล้วเป็น ๒ รัชกาลขึ้น เกิดเรียกกันขึ้นว่าแผ่นดินต้น
 แผ่นดินกลาง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ไม่พอพระราชหฤทัย รัชสั่งว่าถ้ารัชกาลที่ ๑ เป็น
 แผ่นดินต้น รัชกาลที่ ๒ เป็นแผ่นดินกลาง รัชกาล
 ที่ ๓ ก็จะกลายเป็นแผ่นดินสุดท้าย เป็นอัมภมคต จึง
 ประกาศให้เรียกรัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ตามพระนามพระ
 พุทธรูป ซึ่งทรงสร้างขึ้นเป็นพระบรมราชูปถัมภ์ไว้ในวัด
 พระศรีรัตนศาสดาราม ว่าพระพุทธรูปฟ้าฟ้าโลก
 และพระพุทธรูปเลิศล้ำภาลัย จึงได้เรียกพระนามพระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๑ ว่าพระบาท
 สมเด็จพระพุทธรูปฟ้าฟ้าโลก พระบาทสมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ ๒ ว่าพระบาทสมเด็จพระพุท
 ธรูปเลิศล้ำภาลัย มาจนตรายเท่าทุกวันนี้ มาถึง

รัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริเห็นว่าเรื่องนามแผ่นดินควรจะกำหนดไว้ให้เป็นยติเสียแต่แรกทีเดียว จึงถวายพระนามรัชกาลที่ ๓ ว่าพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนรัชกาลของพระองค์เอง ให้เรียกว่าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นทำเนียบสืบต่อมาจนบัดนี้

พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ล่วงรัชกาลไปแล้ว ซึ่งสมมติเรียกในราชการครั้งกรุงศรีอยุธยา เรียกตามต้นพระนามในพระสุพรรณบัฏบ้าง เรียกตามพระนามพิเศษบ้าง แต่โดยมากนั้นเรียกตามพระนามเดิมที่ปรากฏแก่คนทั้งหลาย เมื่อก่อนพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ๆ ได้ผ่านพิภพ ยกตัวอย่างตั้งพระนามพระเจ้าแผ่นดินที่เรียกว่า พระวामศวร พระมหินทร พระนเรศวร พระเอกาทศรถ พระวิษณุ พระยอดฟ้า พระเชษฐา พระอาทิตย์วงศ์ เจ้าทองจันทน์ เจ้าฟ้าศรี

เสาวภาคย์ เจ้าฟ้าไชย เหล่านี้เป็นพระนามแต่ครั้ง
 ยังเป็นลูกหลวงทั้งนั้น พระนามที่เรียกว่าพระบรมราชา
 พระรามราชา พระอินทราชา พระไชยราชา พระมหา
 ธรรมราชา พระศรีสุธรรมราชา เหล่านี้บรรดาที่ใช้คำว่า
 ราชา ไว้ท้าย ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นพระนามสำหรับเจ้า
 ครองเมือง พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา
 ที่เรียก พระนามพิเศษ และเรียกอย่างปากตลาดอยู่ใน
 หนังสือพระราชพงศาวดาร มาปรากฏที่สมมติใช้ใน
 ราชการเป็นอย่างอื่น มีอยู่ในหนังสือคำให้การชาว
 กรุงเก่าหลายพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัวได้ทรงอนุมัตินำมาใช้ในพระราชนิพนธ์ คือ
 สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ใช้ว่า สมเด็จพระราม
 ธิเบศร์

สมเด็จพระเพทราชา ใช้ว่า สมเด็จพระธากาธิเบศร์

สมเด็จพระเจ้าเสือ ใช้ว่า สมเด็จพระสุริเยนทราชาธิบดี
 สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ใช้ว่า สมเด็จพระภูมินท
 ราชาธิราช

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ใช้ว่า สมเด็จพระมหา
 บรมราชา

(แต่พระนามนี้ เมื่อใดที่คนขับพามาแปลสอยใน
 พ.ศ. ๒๔๕๕ เรียกพระนามพระเจ้าบรมโกศในบางแห่งว่า
 พระมหาธรรมราชา เรียกพระมหาธรรมราชา ซึ่งเป็น
 พระราชบิดาของสมเด็จพระนเรศวร ว่าพระสุธรรมราชา
 กิ่งนี้)

พระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา พระองค์ใดจะมี
 พระนามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่าอย่างไร จะทราบ
 ในเวลานี้ไม่ได้แน่นอนอยู่เอง ข้าพเจ้าได้สอยพระนาม
 ตามที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราช
 หัตถเลขา และในยานแพนกกฎหมาย (ต้องขอออก

ไว้หน่อย ว่าคักราชที่ลงไว้ ในกฎหมายฝักอยู่หลาย
 แห่ง บางที่คักราชจะพาให้ข้าพเจ้าหลงรัชกาลไปได้
 ย่าง) พระนามพิสดารตามที่พบบมีอยู่ดังนี้

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ

๑ ในกฎหมายลักษณะขบถคือ สมเด็จพระบรมนาถ
 ขพิตรสิทธิสุนทรธรรมเทศา มหาสุริยวงศ์ องค์บรม
 โยถมบรมมหาจักรพรรดิศรีบรมจักรมิกมหาราชาธิบดีราช
 (เข้าใจว่าพระนามนี้ผูกขึ้นเพราะฯ หมายความว่าพระเจ้า
 อยู่หัวเท่านั้น)

๒ กฎมนเทียรบาล สมเด็จพระรามธิบดีบรม
 ไตรโลกนาถ มหามงกุฎเทพยมนุษย์ บวิสุทธิสุริยวงศ์
 องค์พุทธางกูรบรมขพิตร

๓ กฎหมายคักตึกนาในกรุง สมเด็จพระบรมไตร
 โลกนาถกติกผู้เป็นเจ้า

๕ กฎหมายศักดิ์กินาหัวเมือง สมเด็จพระรามา
ธิบดีศรีบรมไตรโลกนาถ

๕ กฎหมายลักษณะขบถศึก สมเด็จพระบรมมหา
จักรพรรดิรามาริบัติ

๖ กฎหมายลักษณะขบถศึก สมเด็จพระบรมมหา
จักรพรรดิศรีรามาริบัติ (๕ กับ ๖ ถ้าศักราชพลาดคงเป็น
กฎหมายแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ)

สมเด็จพระรามาริบัติที่ ๒

กฎหมายลักษณะรับฟ้อง สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราช
ราเมศวร บรมนาถบรมยพิตร

สมเด็จพระไชยราชาธิราช

กฎหมายลักษณะพิศจน์ สมเด็จพระรามาริบัติศรี
สินทรมจักรพรรดิศรี บวรธรรมิกมหาราชาธิราช

สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา
สมเด็จพระสรรเพชญ์วงศ์กรุงศรีโยคม บรมมหาธรรม

ราชาธิราชราเมศวร ปวเรศวรรมิกราชเดโชไชย พรหม
 เทพาคีเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรเทพสมมติราช บรม
 มพิตร

สมเด็จพระเอกาทศรถ

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชสมัยพระราชหัตถ์
 เลขา พระศรีสรรเพชญ์ สมเด็จพระบรมราชาธิราช
 รามธิบดี ศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิศวรยราชธา
 ธิบดินทร ธรณินทรราชาธิราช รัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์
 ปฐมาธิบดีศรี ตรีภูวนาถนาถนายก ทิลกรัตนราชาธิ
 ราชชาวไสย สมุทัยคโรมนต์ สกลจักรวาฬาธิบดี
 สิริเยนทรราชาธิบดินทร หริหรินทรราชาธิบดีศรีวิบูลย์
 คุณวชิตรฤทธิราเมศวรรมิกราชเดโชไชย พรหม
 เทพาคีเทพตรีภูวนาธิบดีศรีโลกเชษฐ วิสุทธิคตามฤฎ
 เทศมหาพุทธางกูรบรมมพิตร

กฎหมายลักษณะขบถศึกตั้งก่อนเสวยราชย์ สมเด็จพระ
 พระเอกาทศรถอัครบรมนาถบรมมพิตร

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

กฎหมายพระธรรมนูญ สมเด็จพระเอกาทศรถ
อัครบรมนาถบรมพิตร

สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

กฎหมายพระธรรมนูญ กรมศักดิ์ ลักษณะอาญา
หลวง ๒ แห่งลักษณะเบ็ดเสร็จ รวม ๕ แห่งในกฎหมาย
สมเด็จพระเอกาทศรถอัครบรมนาถบรมพิตร

สมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ตามหนังสือ พระราชพงศาวดาร รัชสมัย พระราช ทัศ
เลขา สมเด็จพระบรมราชาธิราช อธิบดีศรีสรรเพชญ์
บรมมหาจักรพรรดิศรีวราชธิราชวามะศวรธรรมธราชธิบดี
ศรีสุฤษฏีรักษสังหาร จักรวาฬาภิเษนทร์ สุริเยนทรา
ธิบดีนทร ทวีหรินทรธาดาธิบดี ศรีวิบูลย์คุณอนันฐ
จิตรรุจิตรีภูวนาติกย์ ฤทธิพรหมเทพาติ เทพยดินทร์

ภูมินทรราช รัตนากาศมนวงศ์องค์เอกาทศรุทร
วิสุทธยโคตม บรมอาชวาราชาไครย สมทัยตโรมนต์
อนนตคณวิบลยสุนทรบวรธรรมิกราชเคโชไชย ไทรโลก
นาลยคินทร์ วรินทร์ราชชาติพิชิต ทิศพลญาณสมัน-
ตมหันตวิปฬาราทูทิวไชย ไอควรรยาศิขิตซ์คิตยวงศ์
องค์ปรมาธิขิต์ตรีภูวนาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธ มกุฏ
รัตนโมฬิศรีปทุมสุริยวงศ์ องค์สรรเพชญ์พทุธางกูร
บรมขพิตร

กฎหมายลักษณรัชพงษ์ สมเด็จพระเอกาทศรถ
อัครบรมนาถบรมขพิตร

สมเด็จพระเพทราชา

ตามหนังสือพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถ
เลขา สมเด็จพระมหาบรมวิสุทธิเทษอดุม บรมจักรพรรดิ

สมเด็จพระเจ้าบรมโกษ

กฎหมายลักษณทาส สมเด็จพระรามาศิขิต์
นรินทร์บรมมหาจักรพรรดิรามเศวร ราชาราชเคโชไชย
พรหมเทพาคีเทพตรีภูวนาธิเบศร์บรมขพิตร

กฎหมายลักษณะทาสอีกแห่ง ๑ สมเด็จพระรามา
ธิบดีศรีบรมมหาจักรพรรดิราชเทโไฮไชย พรหมเทพา
ภิเทพ ศรีภูวนาธิเบศร์บรมขพิตร

กฎหมายมูลคดีวิวาท สมเด็จพระรามาธิบดีศรี
สุธรรมราชบรมจักรพรรดิศวรบรมขพิตร

สมเด็จพระเจ้าสุริยามรินทร์

ตามหนังสือพระราชพงศาวดาร รัชสมัยพระราชหัตถ
เลขา สมเด็จพระบรมราชามาหากิศรขจรสุริต ทศ
พิณธรรมเวศร์ โลกเชษฐนายกอกุมบรมนาถขพิตร

พิเคราะห์ที่พระนามพระเจ้าแผ่นดินที่ปรากฏตั้งแสดง
มาข้าพเจ้าเข้าใจว่า พระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่า
ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ ต้นพระนามจะเหมือนกัน
โดยมาก ตั้งแต่พระเจ้าอยู่หัวทองลงมาจนสมเด็จพระมหา
จักรพรรดิ เห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามาธิบดี
ทุกพระองค์ ถ้าจะใช้พระนามอื่นก็มีเมื่อครั้งพระบรม

ราชอาณาจักร เข้ามาครองราชสมบัติ บางทีจะใช้
 พระนามขึ้นต้นพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระบรมราชา
 ธิราช เพราะเวลานั้นสมเด็จพระรามศวร ซึ่งใช้
 พระนามสมเด็จพระรามธิบดียังมีพระองค์อยู่ และ
 พระเจ้าแผ่นดินในราชวงศ์นั้น ที่ใช้พระนามสมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชเอาอย่างก็มีบ้าง คือ เจ้าสาม
 พระยาเป็นต้น นอกจากนั้นเห็นจะใช้พระนามว่าสมเด็จพระ
 รามธิบดีทุกพระองค์ มาจนสมเด็จพระมหาธรรมราชา
 ใต้ราชสมบัติ เปลี่ยนราชวงศ์ใหม่ใช้พระนามขึ้นใน
 พระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ และ
 ใช้พระนามนี้ต่อมาจนตลอดราชวงศ์นั้น ถึงพระเจ้า
 ทรงธรรมใช้ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระเอกาทศรถ พระ
 เจ้าปราสาททอง ซึ่งพบหลักฐานรู้ว่าอยู่ในราชวงศ์
 เกี่ยวกันกับพระเจ้าทรงธรรม ก็ใช้พระนามว่า สมเด็จพระ
 พระเอกาทศรถ ใช้พระนามนี้ลงมาจนตลอดราชวงศ์

ของพระเจ้าปราสาททอง มาถึงสมเด็จพระเพทราชา
 ครั้งราชวงศ์ใหม่ (ไม่พบหลักฐานว่าขึ้นต้นพระนาม
 ในพระสุพรรณบัฏว่าอย่างไรแน่ แต่) ข้าพเจ้าเชื่อว่า
 จะกลับไปใช้พระนามว่า สมเด็จพระรามธิบดี ด้วย
 ได้เห็นในขานแพนกฎหมายในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้า
 บรมโกษุ ใช้พระนามว่าสมเด็จพระรามธิบดี และ
 ในโครงการแข่งน้ำของพรหมณ์ก็ใช้พระนามว่าสมเด็จ
 พระรามธิบดี คงจะใช้พระนามนี้ จนพระเจ้า
 สूरियามรินทร์ บางทีจะใช้ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระ
 บรมราชาธิราช เพราะชนหลวงหาวคียังมีพระองค์
 อยู่ ครั้นถึงกรุงธนบุรีกลับไปใช้พระนามว่า “สมเด็จ
 พระเอกาทศรถ” อีกเป็นแน่ ด้วยได้พบบนหนังสือ
 พระราชโองการแลศุภอักษรที่มีในครั้งกรุงธนบุรี ใช้พระ
 นามว่า พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอัคร
 บรมนาถบรมบพิตรหลายแห่ง ศุภอักษรที่เข้าประเทศ

ราชมีมายังใช้คำว่า “ขอให้นำความขึ้นกราบบังคมทูล
 แต่พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถยพิตร”
 ต่อมาจนในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ฟังมาเปลี่ยนใน
 รัชกาลที่ ๔ ตอนหลังว่า ขอให้นำความขึ้นกราบบังคม
 ทูลแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ส่วนพระ
 นามตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์
 นี้ รัชกาลที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ขึ้นพระนามว่า สมเด็จพระ
 พระบรมราชาธิราชวรามาธิปัตย์เหมือนกันทั้ง ๓ พระองค์
 จึงเป็นเหตุให้เห็นว่าแต่ครั้งกรุงเก่าก็จะซ้ำกันเหมือน
 อย่างนี้ ลักษณะชั้นต้นพระนามพระเจ้าแผ่นดินในพระ
 สุพรรณบัฏ ฟังมาเปลี่ยนเป็นเฉพาะพระองค์ตั้งแต่
 รัชกาลที่ ๔ ในกรุงรัตนโกสินทร์สืบมา

พระนามพระเจ้าแผ่นดินตามที่ใช้ในบานแพนง
 กฎหมาย โดยมากใช้แต่ว่า “สมเด็จพระบรมยพิตรพระ
 พุทธเจ้าอยู่หัว” ไม่ได้ออกพระนามเฉพาะพระองค์ใด

สร้อยพระนาม ก็คู่มักจะแต่งแต่โดยต้อง การให้ไพเราะ
 จึงผิด ๆ กันไป แม้พระนามที่ขึ้นต้นบางทีก็หันไปเอา
 ความไพเราะเป็นสำคัญ จึงมีพระนามที่ใช้ในยาน
 แพนกกฎหมายอยู่หลายแห่ง ซึ่งรู้ได้เป็นแน่ว่ามิใช่
 พระนามที่ใช้ชำระพระองค์ พระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด
 ที่เป็นดังนี้เป็นด้วยอาลักษณ์ (หรือผู้ใด) ที่มีหน้าที่แต่ง
 ยานแพนกฎหมายแต่โบราณ ไม่ได้คิดการยึดยาว
 มาถึงประโยชน์ของคนภายหลัง คิดชำระแต่เวลานั้น
 เสมอจะเรียกว่า “พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” อย่าง
 ให้ไพเราะ ๆ ให้เป็นพระเกียรติยศ คติที่ใช้พระนาม
 ตามที่ขึ้นต้นพระสุพรรณบัฏ จะมีแต่ในบางสมัยหรือ
 ในผู้แต่งยานแพนกแต่บางคน จึงเห็นได้ ในยานแพนก
 กฎหมายที่ใช้พระนามพระรามธิบดี มีมากแต่ใน
 แผ่นดินสมเด็จพระรามธิบดีที่ ๑ กับพระเจ้าบรมโกษฐ
 ใช้พระนาม “พระเอกาทศรถธิศวรบรมนาถบรมพิตร”

แต่ในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เป็นมากกว่า
แผ่นดินอื่น

ข้อวินิจฉัยในเรื่องลักษณะพระนามต่าง ๆ ของพระเจ้าแผ่นดินในชั้นกรุงเก่าตั้งกล่าวมานี้ ว่าตามความเห็นของข้าพเจ้าเอง จะผิดชอบอย่างไรแล้วแต่ท่านผู้ศึกษาโบราณคดีจะตัดสินเทอญ

๑๙.

